

ایران و استفاده از ظرفیت‌های روسیه در مواجهه با تحریم‌ها

شعیب بهمن¹

فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال بیستم، شماره 1، پیاپی 77، بهار 1398؛ صفحات 69-41

تاریخ دریافت: 1398/02/15

تاریخ پذیرش نهایی: 1398/02/31

چکیده

در طول سال‌های گذشته، روسیه خواسته و ناخواسته از جایگاه نسبتاً خوبی در سیاست خارجی ایران برخوردار بوده است. بخشی از این جایگاه به وضعیت ایران در نظام بین‌الملل به خصوص اعمال تحریم‌های بین‌المللی مرتبط می‌شود و بخشی دیگر به دلیل مواضع نسبتاً یکسان در مورد مسایل مهم جهانی است. در این بین تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران که پس از خروج واشنگتن از برجام وضع شد، شرایط دشواری را در روابط تهران و مسکو به وجود آورده است. به خصوص که تحریم‌ها صرفاً محدود به ایران نیستند و شرکت‌ها و کشورهای که با ایران همکاری می‌کنند را نیز دربرمی‌گیرند. از این رو با توجه به اهمیتی که رابطه با روسیه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارد، نوشتار حاضر به این مسئله می‌پردازد که «روسیه دارای چه ظرفیت‌هایی برای دور زدن یا کم اثر کردن تحریم‌های آمریکا علیه ایران است؟» یافته‌های بحث نشان می‌دهد که روسیه در شرایط تحریمی می‌تواند در چهار حوزه فروش نفت، مبادلات بانکی، تأمین کالاهای استراتژیک و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای به ایران کمک کند.

واژگان کلیدی

ایران، روسیه، آمریکا، تحریم، نفت

1. دکتری علوم سیاسی، پژوهشگر مسائل بین‌الملل shuaibbahman@gmail.com

مقدمه

ایران و روسیه از دیرباز به دلیل مجاورت، علایق سستی، تاریخی و راهبردی، همواره روابط خاصی را نسبت به یکدیگر دنبال کرده‌اند و روابط آنان همواره از فراز و نشیب‌های زیادی برخوردار بوده است. به نحوی که گاهی دو کشور آنچنان به یکدیگر نزدیک شده‌اند که صحبت از همکاری راهبردی آنها به میان آمده و گاهی نیز چنان از هم فاصله گرفته‌اند که به مرزهای تیرگی در روابط رسیده‌اند. این در حالی است که دگرگونی نظام‌های سیاسی، موقعیت ژئوپلیتیک و منطقه‌ای و ساختار نظام بین‌المللی، دو دولت ایران و روسیه را در وضعیت ویژه‌ای برای تعامل قرار داده و دوره‌ای از مناسبات را برای دو کشور در سال‌های پس از فروپاشی شوروی فراهم آورده است. به نحوی که دو کشور، دغدغه‌های مشترکی چون کنترل بحران‌های موجود، ثبات منطقه‌ای، سد نفوذ قدرت‌های بزرگ و... دارند. همین امر باعث شده که فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران، ملاحظات و منافع مشترک بسیاری داشته باشند.

در سال‌های اخیر، روابط ایران و روسیه دستخوش دگرگونی‌های مهمی بوده است. به نحوی که دو کشور تلاش گسترده‌ای به منظور ارتقای سطح روابط خود در حوزه‌های مختلف انجام داده‌اند. با این حال همواره عوامل بین‌المللی تأثیر قابل توجهی بر روابط دو کشور داشته‌اند. در این بین تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران که پس از خروج واشنگتن از برجام وضع شد، شرایط دشواری را در روابط تهران و مسکو بوجود آورده است. به خصوص که تحریم‌ها صرفاً محدود به ایران نیستند و شرکت‌ها و کشورهای که با ایران همکاری می‌کنند را نیز در بر می‌گیرند. با توجه به اینکه در گذشته، تحریم‌ها همواره یکی از عوامل محدودکننده توسعه مناسبات میان تهران و مسکو بوده‌اند، این مسئله که روسیه در قبال تحریم‌های جدید آمریکا علیه ایران چه رفتاری را در پیش خواهد گرفت، به موضوع مهمی تبدیل شده است.

از این رو با توجه به اهمیتی که رابطه با روسیه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران دارد، نوشتار حاضر به این مسئله می‌پردازد که «روسیه دارای چه ظرفیت‌هایی برای دور زدن یا کم‌اثر کردن تحریم‌های آمریکا علیه ایران است؟» بر این اساس ضمن بررسی تبیین وضعیت فعلی روابط و کشور، به بررسی دلایل اهمیت روسیه برای ایران پرداخته خواهد شد. همچنین در نوشتار حاضر به بررسی رویکرد روسیه نسبت به مسائل مهم سیاست خارجی ایران همچون برجام، فعالیت‌های موشکی، نفوذ منطقه‌ای و تحریم‌های یکجانبه آمریکا نیز پرداخته خواهد شد. در نهایت نیز بحث با ارائه توصیه‌هایی به منظور بهبود و تقویت روابط ایران و روسیه به پایان می‌رسد.

وضعیت حاکم بر روابط ایران و روسیه

در فضای عمومی ایران، دو دیدگاه کلی نسبت به جایگاه روسیه در سیاست خارجی کشور وجود دارد. به نحوی که برخی گمان می‌کنند روسیه از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است و تهران و مسکو درباره اکثر مسایل به تشریک مساعی با یکدیگر می‌پردازند. در مقابل برخی دیگر ایران و روسیه را چنان دور از هم تصور می‌کنند که هر گونه همکاری میان دو کشور را نفی می‌کند.

واقعیت آن است که در طول سال‌های گذشته، روسیه خواسته و ناخواسته از جایگاه نسبتاً خوبی در سیاست خارجی ایران برخوردار بوده است. بخشی از این جایگاه به وضعیت ایران در نظام بین‌الملل به‌خصوص اعمال تحریم‌های بین‌المللی مرتبط می‌شود و بخشی دیگر به دلیل مواضع نسبتاً یکسان در مورد مسایل مهم جهانی است. در عین حال به نظر می‌رسد در برخی موارد ایران نسبت به حوزه‌های نفوذ روسیه به‌خصوص در آسیای مرکزی و قفقاز با احتیاط رفتار کرده است. این احتیاط مبتنی بر به رسمیت شناختن جایگاه و ظرفیت بازیگری روسیه در کشورهای استقلال‌یافته از شوروی سابق بوده است.

از سوی دیگر ایران در بسیاری از مسایل خواهان همکاری نزدیک با روسیه

بوده است. به عنوان مثال در حوزه فن آوری هست‌های، روسیه مهم‌ترین شریک ایران به شمار می‌آید. در حوزه معاملات تسلیحاتی نیز روسیه جایگاه مهمی در ایران دارد. مسئله مهم دیگری که جایگاه روسیه در سیاست خارجی ایران را بیان می‌کند، همکاری دو کشور در خصوص مسایل منطقه‌ای به ویژه بحران سوریه است که روسیه به درخواست ایران و با در نظر گرفتن منافع و تهدیدهای خود به حضور مستقیم نظامی در این بحران پرداخت.

مباحث فوق نشان می‌دهد که روسیه از جایگاه مهمی در سیاست خارجی ایران برخوردار است و مقامات سیاسی بلندپایه ایران همچون مقام معظم رهبری بارها بر راهبردی کردن روابط توان و مسکو تأکید کرده‌اند. البته به رغم وجود تمایل فوق، همچنان سطح مبادلات اقتصادی ایران و روسیه بسیار پایین است و این مسئله، پیوندهای اقتصادی دو کشور را با چالش‌هایی مواجه کرده است.

در عین حال در ایران عموماً دیدگاهی منفی نسبت به جایگاه ایران در سیاست خارجی روسیه وجود دارد. به نحوی که افکار عمومی، روسیه را کشوری تلقی می‌کند که برای ایران ارزش چندان زیادی قائل نیست و هرگاه می‌تواند به معامله‌ای با غرب دست بزند و ایران را در بزنگاه‌های تاریخی، تنها رها کند. این در حالی است که در روسیه جایگاه ایران در سیاست خارجی این کشور تا حد زیادی مبهم است. به خصوص که بررسی اسناد مرتبط با سیاست خارجی، امنیت ملی و حوزه‌های نظامی و دفاعی روسیه نشان می‌دهد که هیچ‌گاه ایران از جایگاه برجسته‌های در سیاست خارجی مسکو برخوردار نبوده است. در چنین شرایطی، مباحث مختلفی در مورد آینده همکاری‌های دو کشور پیش می‌آید.

این در حالیست که روابط ایران و روسیه در سال‌های اخیر به خصوص پس از شروع همکاری‌های دو کشور در سوریه بیش از گذشته مورد توجه قرار گرفته است. برخی این روابط را کاملاً راهبردی تصور می‌کنند و برخی دیگر اعتقاد دارند که نه تنها در حال حاضر مناسبات تهران و مسکو استراتژیک نیست، بلکه دو

کشور هیچ ظرفیتی برای ارتقاء سطح مناسبات خود ندارند. در عین حال برخی نیز اعتقاد دارند که روسیه نمی‌تواند شریک مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران باشد و در بزرگراه‌های تاریخی با کارت ایران در برابر غرب بازی خواهد کرد.

فارق از دیدگاه‌های مختلفی که نسبت که روابط ایران و روسیه وجود دارد، باید توجه داشت که همکاری دو کشور در سوریه، فصلی جدید از مناسبات پرفراز و نشیب دو کشور به شمار می‌آید که هم بر روابط دوجانبه و هم بر مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرگذار بوده است. با این حال در تبیین وضعیت روابط فعلی ایران و روسیه ضروری است به چند نکته توجه شود:

1. روابط تهران و مسکو در شرایط فعلی به هیچ وجه استراتژیک نیست اما دو کشور از ظرفیت‌های لازم برای ارتقای روابط خود برخوردار هستند و می‌توانند در آینده به شرکای راهبردی یکدیگر مبدل شوند.

2. ایران و روسیه صرفاً در برخی از پرونده‌های منطقه‌ای و بین‌المللی با یکدیگر همکاری نزدیک دارند و این امر نباید به معنای همراهی و همسویی دو کشور در تمام مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی تلقی شود.

3. در طول سال‌های اخیر، روابط ایران و روسیه صرفاً به شکلی تک‌بعدی در حوزه‌های امنیتی و نظامی گسترش پیدا کرده و چنانچه در آینده، ابعاد اقتصادی در روابط تهران و مسکو تقویت نشوند، به همکاری‌های دوجانبه و منطقه‌ای دو کشور آسیب وارد خواهد شد.

دلایل اهمیت روسیه برای ایران

روسیه به عنوان بزرگ‌ترین کشور جهان و یازدهمین اقتصاد بزرگ دنیا، به چند دلیل برای ایران از اهمیت زیادی برخوردار است و رابطه با این کشور می‌تواند فرصت‌ساز باشد:

1. **همجواری تاریخی دو کشور:** اگر چه در حال حاضر میان ایران و روسیه مرز مشترک وجود ندارد، اما دو کشور در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود همواره به

عنوان همسایه یکدیگر شناخته شده‌اند. به همین دلیل روح همسایگی همواره بر مناسبات دو طرف سایه انداخته است. علاوه بر این، دو کشور مطابق با کنوانسیون جدید رژیم حقوقی دریای خزر از طریق منطقه مشاع این دریا دارای مرزهای آبی هستند. با توجه به دیرینگی همسایگی میان دو کشور، عملاً جمهوری اسلامی ایران نمی‌تواند نسبت به رابطه با روسیه بی‌تفاوت باشد یا این رابطه را کم‌اهمیت تلقی کند.

2. **سطح و میزان قدرت روسیه در نظام بین‌الملل:** روسیه از دوره اتحاد جماهیر شوروی به عنوان یکی از ابرقدرت‌های حاکم بر نظام بین‌الملل عمل کرده است. اگرچه با فروپاشی اتحاد کمونیستی از سطح و میزان قدرت مسکو نیز کاسته شد، اما عملکرد روسیه در طول سال‌های گذشته نشان داده که این کشور همچنان یکی از قدرت‌های بزرگ در نظام بین‌الملل است. از این حیث برخورداری روابط نزدیک با کشوری که همچنان یکی از قدرت‌های بزرگ در سطح نظام بین‌الملل محسوب می‌شود، برای سیاست خارجی ایران یک مزیت به شمار می‌آید.

3. **سیاست‌های مستقلانه روسیه:** از زمان روی کار آمدن ولادیمیر پوتین در روسیه، این کشور به تدریج از نابسامانی‌های دهه 1990 در سیاست خارجی خود فاصله گرفته و پیوسته در حال ایفای نقش به عنوان یک قدرت مستقل بوده است. استقلال رای مسکو از کشورهای غربی در بسیاری از موارد موجب ناکام ماندن سیاست‌های آمریکا و کشورهای اروپایی شده است. با توجه به رویه مستقلانه‌ای که در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به خصوص در تقابل با یکجانبه‌گرایی‌ها و زیاده‌خواهی‌های آمریکا و کشورهای غربی پیگیری می‌شود، قاعدتاً روسیه می‌تواند بازیگری حائز اهمیت تلقی شود.

4. **منافع مشترک در مناطق پیرامونی:** ایران و روسیه در محیط جغرافیایی خود با مناطق پیرامونی مختلفی هم‌جوارند که در هر یک از آنها منافع نسبتاً مشترکی دارند. از جمله این مناطق می‌توان به خاورمیانه، آسیای مرکزی، قفقاز و شبه‌قاره

اشاره کرد. در تمام این مناطق، ایران و روسیه خواهان حفظ صلح و ثبات و عدم مداخله بازیگران خارجی در امور داخلی کشورهای منطقه هستند. علاوه بر این، ایران و روسیه نسبت به حضور نظامی غرب به ویژه آمریکا و ناتو در سطح این مناطق ناراضی هستند. به همین دلیل نیز همکاری با روسیه در استقرار و حفظ صلح و تحکیم ثبات و امنیت در منطقه به ویژه همراهی در مقابله با حضور و نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و متحدان آنها از اهمیت بسیار زیادی برای جمهوری اسلامی ایران برخوردار است.

5. **وجود تهدیدهای امنیتی مشترک:** وجود تهدید مشترک همواره یکی از عواملی محسوب می‌شود که کشورهای مختلف را به سوی همکاری با یکدیگر سوق داده است. این امر در مورد روابط ایران و روسیه نیز صادق است؛ زیرا وجود تهدیدهای مشترک امنیتی همچون افراط‌گرایی مذهبی و تروریسم، یکی از عوامل گسترش همکاری میان تهران و مسکو به شمار می‌آید. بر این اساس می‌توان وجود گروه‌های تروریستی و جریان‌های افراطی در سطح مناطق پیرامونی ایران و روسیه را یکی از عوامل مهم نزدیکی دو کشور به شمار آورد؛ زیرا دو کشور در یک برهه زمانی متوجه شدند که بدون همکاری با یکدیگر امکان فائق آمدن بر تهدیدهای امنیتی کاهش می‌یابد.

6. **تأمین نیازهای اقتصادی و تکنولوژیک:** روسیه در بسیاری از بخش‌های اقتصادی به خصوص در حوزه فتتوری‌های نوین دارای پیشرفت‌های قابل توجهی است و از این حیث برای جمهوری اسلامی ایران نیز اهمیت دارد. چنانکه در طول سال‌های گذشته، روسیه تأمین‌کننده بخشی از نیازهای اقتصادی و تکنولوژیکی ایران بوده که به دلایل مختلف از جمله تحریم‌ها، کشورهای غربی حاضر به همکاری در آن حوزه‌ها با تهران نبوده‌اند. همکاری‌های نظامی در حوزه تسلیحات و همچنین احداث نیروگاه‌های هسته‌ای از جمله مواردی محسوب می‌شوند که روسیه را برای ایران دارای اهمیت خاصی گرداند.

7. **عضویت دائم در شورای امنیت سازمان ملل متحد:** حضور روسیه به عنوان یکی از اعضای دائم شورای امنیت می‌تواند در بزنگاه‌های تاریخی به خصوص با توجه به خصومت کشورهای غربی، مانع از یکجانبه‌گرایی‌های آمریکا و برخی از شرکای اروپایی آن در صدور و تصویب قطعنامه‌های ضد ایرانی شود.

روسیه و مسائل سیاست خارجی ایران

در سال‌های اخیر چند مسئله در سیاست خارجی ایران برجسته شده‌اند که در هر یک از آنها یا روسیه دارای نقش بوده یا به عنوان بازیگری مهم و تأثیرگذار شناخته می‌شود. از جمله این مسائل می‌توان به توافق هسته‌ای، فعالیت‌های موشکی ایران، نفوذ و حضور منطقه‌ای ایران و تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه جمهوری اسلامی اشاره کرد. بررسی هر یک از این موارد می‌تواند بیانگر میزان همراهی روسیه با ایران یا غرب باشد و ظرفیت‌ها و فرصت‌های این کشور برای یاری رساندن به جمهوری اسلامی ایران در دوره تحریم‌ها را آشکار کند.

الف) برجام

روسیه به عنوان بازیگری که خود نقش مهمی در به ثمر نشستن توافق هسته‌ای میان ایران و غرب داشت، همواره خواهان پابندی تمام طرف‌ها به این توافق بوده است. با این حال در حاضر، از نظر روسیه، آمریکا با خروج از برجام دست به نقض یک توافق بین‌المللی زده و کشورهای اروپایی قادر به انجام تعهدات خود در این باره نیستند. در چنین شرایطی، مسکو ایران را محق می‌داند که بخشی از تعهدات خود را کنار بگذارد. با این حال روسیه به هیچ وجه خواهان از بین رفتن برجام و خروج ایران از این توافق نیست. زیرا مسکو اعتقاد دارد که چنین رویدادی از یک سو به واسطه افزایش تنش میان ایران و کشورهای غربی می‌تواند اوضاع منطقه را ناامن کند و از سوی دیگر ممکن سایر کشورهای منطقه همچون عربستان سعودی را به سوی دستیابی به تسلیحات هسته‌ای سوق دهد.

که چنین امری نیز موجب برهم خوردن توازن قوا و بالا رفتن احتمال ضریب برخورد می‌شود. در عین حال خروج ایران از برجام می‌تواند به همکاری‌های هست‌های مسکو با تهران صدمه بزند و روسیه را از مشارکت در پروژه‌های سودآور ایران محروم کند.

در مجموع سیاست روسیه در قبال مسئله برجام از یک سو توسط منافع ملی و از سوی دیگر به واسطه هنجارها و تعهدات بین‌المللی مسکو تعیین می‌شوند. بر این اساس روسیه به هیچ وجه خواهان دستیابی هیچ کشوری از جمله ایران به سلاح‌های هست‌های نیست و تمام تلاش‌های خود را برای جلوگیری از گسترش سلاح‌های هست‌های توسط کشورهای منطقه به کار خواهد بست. از این رو سیاست مسکو در موضوع هست‌های ایران، نه به طرفداری از آمریکا و نه به طرفداری از ایران، بلکه بر منافع ملی روسیه استوار است. در عین حال موضع روسیه در رابطه با ایران، لزوم جلوگیری از زور و حتی تهدید استفاده از قدرت نظامی علیه این کشور است. زیرا روسیه می‌داند که از دست دادن ایران برای این کشور همانند از دست دادن خاورمیانه و بخش مهمی از کشورهای جهان اسلام خواهد بود.

(ب) فعالیت‌های موشکی ایران

یکی از مباحث مهم در حوزه سیاست خارجی ایران که در سال‌های اخیر به خصوص در فضای پس از برجام مورد توجه کشورهای غربی قرار گرفته و تلاش شده در نهادهای بین‌المللی همچون شورای امنیت نیز طرح شود، فعالیت‌های ایران در حوزه صنایع موشکی است. در حالی که در غرب، جبهه واحدی از سوی آمریکا و کشورهای اروپایی علیه فعالیت‌های موشکی ایران ایجاد شده و یکصدا خواهان تعطیلی این فعالیت‌ها هستند، روسیه بارها چه در مواضع سیاسی و چه در اقدامات عملی خود در شورای امنیت سازمان ملل از حق ایران مبنی بر برخورداری از تسلیحات دفاعی و نظامی دفاع کرده است.

بنابراین موضع روسیه در مورد فعالیت‌های موشکی ایران کاملاً متفاوت از کشورهای غربی بوده و مسکو همواره ضمن تأکید بر دفاعی بودن این فعالیت‌ها بر قانونی بودن آنها نیز اشاره داشته است. به عنوان مثال، هنگامی که در سال 2016، کشورهای غربی فعالیت‌های موشکی ایران را در شورای امنیت مطرح کردند، روسیه به صراحت اعلام کرد که مخالف وضع تحریم علیه ایران است. ویتالی چورکین، نماینده وقت روسیه در سازمان ملل متحد گفت که آزمایش‌های موشکی ایران ناقض قطعنامه شورای امنیت که در ارتباط با توافق هست‌های ایران صادر شده، نیست. (Радио Свобода, 2016) مخالفت روسیه به عنوان عضو دائم و دارای حق وتوی شورای امنیت به این معنا بود که تحریمی علیه ایران وضع نخواهد شد.

در سایر ادروار نیز هرگاه که کشورهای غربی علیه فعالیت‌های موشکی و فضایی ایران موضع‌گیری کرده‌اند، مقام‌های روسیه از حق ایران در این زمینه به دفاع پرداخته‌اند. به عنوان مثال در پاسخ به این ادعای آمریکا که ایران را متهم کرد که تحت پوشش برنامه فضایی صلح‌آمیز سعی دارد موشک‌های بالستیک نظامی خود را تکمیل کند، ولادیمیر یرماکوف، معاون وزارت خارجه روسیه ضمن رد این ادعا به صراحت اعلام کرد که از نظر روسیه، ایران به هیچ وجه تحت پوشش برنامه فضایی صلح‌آمیز خود بر روی موشک‌های اسلحه‌کشتار جمعی کار نمی‌کند. همچنین وی ضمن عدم پذیرش ممنوعیت ایران در برخورداری و پرتاب حامل‌های موشک فضایی و موشک‌های بالستیک بر این نکته تأکید کرد که «برنامه موشکی ایران، قوانین بین‌المللی را نقض نمی‌کند و تهران از حق خود برای دفاع استفاده می‌کند». (РИА "Новости", 2019)

ج) حضور منطقه‌ای ایران

یکی از مسائل مهمی که طی سال‌های گذشته در کانون توجه کشورهای غربی

قرار داشته، حضور و نفوذ منطقه ای ایران بوده است. به نحوی که کشورهای غربی به رهبری آمریکا و با همراهی برخی از کشورهای عربی تلاش های زیادی برای کاهش نفوذ ایران در منطقه کرده اند. این در حالیست که از سوی دیگر، همسویی و همراهی ایران و روسیه در مسائل مهم منطقه ای و جهانی با پرسش های جدی مواجه است. به عنوان مثال این سؤال ها مطرح هستند که «توافق و همکاری های صورت گرفته میان ایران و روسیه تا چه زمانی ادامه پیدا خواهد کرد؟» «با توجه به اینکه ایران، کانون جبهه مقاومت به شمار می آید، تا چه حد امکان همکاری تهران و مسکو در سایر مسائل مرتبط با این جبهه وجود دارد؟» «سیاست های روسیه که مبتنی بر ثبات و حمایت از دولت های قانونی حاکم بر کشورهای منطقه است، تا چه حد با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران همسو است؟»

واقعیت آن است که به رغم وجود فشارهای کشورهای غربی و برخی از کشورهای عربی به همراه رژیم صهیونیستی، با این حال روسیه به هیچ وجه حضور و نفوذ منطقه ای ایران را در تضاد با منافع ملی خود تلقی و برداشت نمی کند. از نظر روسیه، حضور ایران در منطقه نه تنها موجب ناکام ماندن سیاست ها و اهداف کلان آمریکا در غرب آسیای شده، بلکه نوعی توازن قوا میان بازیگران منطقه ای نیز بوجود آورده است. ضمن آنکه مبارزه ایران با گروه های تروریستی در سطح منطقه نیز کاملاً در راستای سیاست های مسکو تعبیر می شود. به همین دلیل روسیه به هیچ وجه همچون کشورهای غربی خواهان محدود شدن حضور ایران در منطقه نیست و همواره با فشارهای وارده در این خصوص مخالفت کرده است. با این حال نباید از روسیه انتظار داشت در تمام مسائل منطقه ای و بین المللی به همراهی کامل با ایران پردازد. در واقع اصول متفاوت حاکم بر سیاست خارجی ایران و روسیه، اجازه نمی دهد که دو کشور در تمام مسائل، نظرات و دیدگاه های مشابهی داشته باشند.

ظرفیت‌های روسیه در مقابله با تحریم‌های آمریکا علیه ایران

روسیه به عنوان یکی از طرف‌های توافق هسته‌های از اعمال هرگونه تحریم توسط آمریکا علیه ایران ابراز نارضایتی کرده و این اقدام واشنگتن را مخل امنیت جهانی اعلام کرده است. بر این اساس روسیه به صراحت اعلام کرده که از هیچ یک از تحریم‌های آمریکا علیه ایران پیروی نخواهد کرد. هر چند روابط تهران و مسکو از نظر اقتصادی طی سال‌های اخیر با توسعه مناسبی مواجهه نبوده اما دو کشور زمینه‌های متعدد و گوناگونی برای همکاری دارند و در شرایطی که آمریکا تلاش می‌کند حلقه تحریم‌ها علیه ایران را تنگ‌تر کند، گسترش روابط با روسیه می‌تواند در کم اثر کردن تحریم‌ها مؤثر باشد. بر این اساس روسیه در شرایط تحریمی می‌تواند در چهار حوزه فروش نفت، مبادلات بانکی، تأمین کالاهای استراتژیک و توسعه همکاری‌های منطقه‌ای به ایران کمک کند.

الف) فروش نفت

با توجه به فشارهایی که آمریکا برای به صفر رساندن صادرات و فروش نفت ایران به سایر کشورها وارد کرده، روسیه دست کم در دو حوزه فروش نفت و مسیر انتقال انرژی می‌تواند به ایران یاری رساند. در مورد فروش نفت از سال 2014، مذاکرات برای صادرات نفت ایران به روسیه آغاز شد و براساس طرح اولیه، قرار بود روسیه روزانه تا 500 هزار بشکه از نفت ایران را در ازای تجهیزات و کالاهای روسی خریداری کند. این قرارداد بزرگ نفتی که ارزش ماهیانه آن یک میلیارد و 500 میلیون دلار و در مجموع به 20 میلیارد دلار در سال تخمین زده می‌شد، با حصول توافق هسته‌های میان ایران و کشورهای 5+1 عملاً به دست فراموشی سپرده شد. با این حال در حال حاضر با توجه به تلاش آمریکا در به صفر رساندن فروش نفت ایران، تهران می‌تواند از طریق روسیه همچنان به صادرات نفت خود ادامه دهد. به خصوص که از گذشته طرح‌هایی بین ایران و روسیه در زمینه تهاتر نفتی وجود داشته و فعال شدن مجدد این

طرح‌ها می‌تواند باعث گشایش در فروش نفت ایران تا حدود 500 هزار بشکه در روز شود. استفاده از این روش دارای ویژگی‌های قابل توجهی است که می‌تواند منافع درازمدت ایران و روسیه را تأمین کند:

1. معامله نفتی میان ایران و روسیه بر خلاف آنچه که به نام «طرح تهاتر نفتی» یا «نفت در برابر غذا» مطرح شده، به هیچ وجه به معنای تهاتر نیست؛ زیرا ایران می‌تواند با پول خود به خرید کالا و یا خدماتی بپردازد که نیاز دارد. از سوی دیگر روسیه می‌تواند از این طریق به فروش کالا و تجهیزات ساخت خود به ایران بپردازد که برای این کشور دارای سود اقتصادی است.

2. قرارداد نفتی میان ایران و روسیه، روش مناسبی برای تنوع بخشیدن به مشتریان نفت ایران است. چرا که بر اساس این قرارداد، روس‌ها نفت دریافت شده از ایران را به هر کشوری که مدنظرشان باشد، صادر خواهند کرد. با توجه به اینکه نفت ایران از لحاظ کیفیت به نفتی که از ناحیه اورال روسیه استخراج می‌شود، نزدیک است، این امر می‌تواند صادرات و فروش نفت ایران توسط روس‌ها را تسهیل کند. از سوی دیگر روسیه به واسطه فروش نفت ایران می‌تواند سهم بیشتری از بازارهای اروپا را بدست آورد که این امر یکی از استراتژی‌های بلندمدت مسکو در حوزه انرژی محسوب می‌شود.

3. اجرای قرارداد نفتی میان ایران و روسیه سبب افزایش صادرات نفت ایران می‌شود که این امر می‌تواند کمکی برای اقتصاد ایران در دوران تحریم باشد. از سوی دیگر این قرارداد نفتی برای روسیه نیز سودآور است؛ زیرا موجب دریافت حق انتقال و فروش نفت ایران به سایر کشورها می‌شود.

4. معامله نفتی میان ایران و روسیه برای دو کشور که تمایل دارند رابطه گسترده و درازمدت تجاری با یکدیگر داشته باشند، یک فرصت طلایی به شمار می‌آید. این امر می‌تواند زمینه‌ای برای توسعه مناسبات تجاری دو کشور هم بخش‌های مرتبط با انرژی و هم سایر بخش‌های اقتصادی محسوب شود.

5. از مزایای مهم قرارداد نفتی میان ایران و روسیه، تسهیل در روابط تجاری ایران و روسیه است. زیرا در حال حاضر میزان مبادلات اقتصادی ایران و روسیه بیش از مبلغ حاصل از نیمی از درآمد فروش 100 هزار بشکه نفت است. بنابراین چنین طرحی به تسهیل امور تجاری میان ایران و روسیه منجر می‌شود و دو کشور به حذف مبادله پول با یکدیگر می‌پردازند. (Bahman, 2017, p. 35)

با توجه به مزایای فوق، به نظر می‌رسد امکان آن وجود داشته باشد که بنا بر یادداشت تفاهم توسعه همکاری‌های تجاری و اقتصادی میان دو کشور، تجار و یا شرکت‌های روسی به ایران در زمینه فروش نفت خود در بازار بین‌المللی کمک کنند و ایران پول‌هایی را که از این راه به دست می‌آورد، صرف خرید کالاهای روسی کند. این طرح می‌تواند برای هر دو کشور سودآور باشد. در واقع مزایای معامله نفتی برای هر دو کشور، تهران و مسکو را مجاب می‌کند که با جدیت بیشتری به پیگیری و تحقق آن بپردازند.

علاوه بر بحث فروش نفت ایران از طریق روسیه، پس از توقف غیرقانونی نفت کش گریس 1 در تنگه جبل الطارق، مقامات روس به ارائه طرحی پرداختند که می‌تواند نفت ایران را از طریق دریای خزر به کانال ولگا و دن و سپس به دریای سیاه و از آنجا به دریای مدیترانه انتقال دهد. (Bennetts, 2019)

مسیر پیشنهادی روسیه برای انتقال نفت ایران

اگرچه ظرفیت انتقال نفت ایران از این مسیر به دلیل فقدان خطوط لوله با گنجایش بالا محدود است، اما این پیشنهاد روسیه از چند جهت حائز اهمیت است: نخست آنکه مسیر پیشنهادی روسیه بسیار کوتاه‌تر از مسیر کانال سوئز و یا تنگه جبل الطارق است.

دوم آنکه نفت‌کش‌های ایرانی در مسیر روسیه با هیچ‌گونه محدودیت سیاسی مواجه نخواهند شد و آمریکا یا هر کشور دیگری قادر به متوقف کردن آنها نخواهد بود. در واقع این مسیر کاملاً بی‌خطر و امن خواهد بود و آمریکا و اروپا نمی‌توانند در این مسیر اختلال ایجاد کنند.

سوم آنکه پیشنهاد روسیه، پیامی سیاسی به آمریکا و اروپا بود که نه تنها مسکو تحریم‌های ایالات متحده را رعایت نمی‌کند، بلکه برای دور زدن و کم‌اثر کردن آن حتی مسیرهای آبی و امکانات خود را در اختیار ایران می‌گذارد.

ب) مبادلات ارزی و بانکی

یکی از اهداف تحریم‌های آمریکا علیه ایران، مسدود کردن مبادلات ارزی و بانکی با سایر کشورها است. با این حال روسیه در حوزه مبادلات ارزی و بانکی و ورود ارزهای بین‌المللی می‌تواند به ایران کمک کند. همکاری با برخی از بانک‌ها و مؤسسات مالی کوچک که برای انتقال مستقیم پول به ایران و سایر نقاط مد نظر تهران اعلام آمادگی کرده‌اند، می‌تواند نقش مهمی در کم‌اثر کردن تحریم‌های یکجانبه آمریکا داشته باشد.

علاوه بر این با توجه به راه‌اندازی، ایران می‌تواند از مزایای سیستم سوئیفت روسی برای نقل و انتقال مالی استفاده کند. روسیه برای مقابله با تحریم‌های آمریکا از سال 2014 به دنبال ایجاد سیستم مالی شبیه به سوئیفت¹ بوده و تلاش کرده است که سیستم سوئیفت روسی (SPFS) را ایجاد کند. بر این اساس سوئیفت روسی از سپتامبر 2018 به عنوان جایگزین سوئیفت، آغاز به کار کرد. مطابق با اعلام بانک مرکزی روسیه، مؤسسات در صورت آماده بودن خدمات فنی و پس از عقد قرارداد می‌توانند در این سیستم عضو شوند. بانک مرکزی روسیه مطابق با قوانین و مقررات خود اجازه دارد خدمات در عرصه انتقال اطلاعات مالی به مؤسسات اعتباری و مشتریان آنها و شخصیت‌های حقوقی، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری خارجی و بانک مرکزی کشورهای دیگر ارائه دهد. (Газета "Коммерсантъ", 2019) این خدمات شامل انتقال اطلاعات در قالب سوئیفت، انتقال اطلاعات مالی در قالب‌های ویژه به کاربران، کنترل اطلاعات مالی در قالب سوئیفت و امکان مشخص کردن شرکت کنندگان در (SPFS) برای کاربران و دریافت اطلاعات مالی از آنها است. (Reuters, 2019)

1. سوئیفت یک شبکه مالی است که انتقال بین‌مرزی مقادیر بالای پول را در سراسر دنیا مقدور می‌سازد. مقر آن در بلژیک است ولی هیئت مدیره آن شامل مقامات اجرایی بانک‌های آمریکایی می‌شوند که با استفاده از قانون فدرال آمریکا می‌توانند علیه بانک‌ها و مسئولان تمام دنیا اقدام کنند. این شبکه اکثر پیام‌های بین بانکی را پوشش می‌دهد و بیش از 11000 مؤسسه مالی را در بیش از 200 کشور و قلمرو به هم وصل می‌کند.

از مزیت‌های مهم سوئیفت روسی این است که همه بانک‌های خارجی می‌توانند در آن حاضر باشند، بدون آنکه هیچ کشوری مشمول تحریم‌ها شود. در این راستا تاکنون اکثر نهادها و شرکت‌های بزرگ روسیه همچون وزارت خزانه داری، گازپروم و روس‌نفت به این پیام‌رسان داخلی روسی متصل شده‌اند. از زمان راه‌اندازی این سیستم، مذاکرات متعددی میان ایران و روسیه صورت گرفته است و احتمال تراکنش‌های مستقیم با شرکت‌های ایرانی وجود دارد. (Iran Daily, 2018) همچنین بانک‌های ایرانی می‌توانند از سیستم اطلاع‌رسانی روسی استفاده کنند تا از تحریم سوئیفت در امان بمانند. بی‌شک فعال شدن مؤسسات و نهادهای مالی و حتی شرکت‌های خصوصی ایرانی در سوئیفت روسی می‌تواند یکی از راه‌های کمک به تبادلات مالی ایران و دور زدن تحریم‌ها باشد.

در مجموع افزایش مبادلات مالی و بانکی میان ایران و روسیه نه تنها به کم‌اثر کردن تحریم‌ها کمک می‌کند، بلکه این همکاری در حوزه‌های مختلف می‌تواند وضعیت کنونی آمریکا را در نظام بین‌المللی به چالش بکشد. برای نمونه حذف دلار از مبادلات بازرگانی ایران و روسیه نه تنها موجب تسهیل در امور تجاری طرفین می‌شود و بسیاری از تحریم‌های موجود علیه ایران و روسیه را بی‌اثر می‌کند، بلکه به معنای کاهش نفوذ اقتصادی آمریکا در سطح نظام بین‌المللی است. به‌خصوص که این امر می‌تواند به الگویی برای سایر کشورها نیز مبدل شود تا آنها هم به حذف دلار در تجارت خارجی خود دست بزنند.

ج) تأمین کالاهای استراتژیک

ایران در طول سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی پیوسته تحت تحریم کشورهای غربی قرار داشته و در برخی مواقع همچون تحریم‌های هسته‌ای یا تحریم‌های فعلی آمریکا، تهیه برخی از اقلام استراتژیک برای کشور بسیار دشوار شده است. این در حالیست که روسیه چه در ادوار گذشته و چه در شرایط فعلی امکان تأمین بخش مهمی از اقلام استراتژیک ایران را دارا بوده است. نباید از یاد

برد که روسیه یکی از مهم ترین شرکای ایران در تأمین تسلیحات دفاعی و نظامی است و این همکاری در دوره تحریم نیز می تواند ادامه پیدا کند. همچنین ایران در طول سال های گذشته به واسطه خریدهای تسلیحاتی و احداث نیروهای هست های بوشهر، یکی از مصرف کنندگان فناوری روسی بوده است.

در حال حاضر ایران و روسیه دارای ظرفیت های بالقوه زیادی برای توسعه همکاری های اقتصادی هستند. هر دو کشور دارای بازارهای بزرگی می باشند که در مجاورت یکدیگر قرار دارد. با توجه به جمعیت دو کشور، نیاز ایران به فناوری پیشرفته و کالاهای صنعتی پیشرفته و همچنین وجود بازاری بزرگ و بکر در روسیه برای تجار ایرانی، ظرفیت خوبی برای همکاری وجود دارد. از این رو باید متناسب با ظرفیت ها و امکانات وسیع اقتصادی در دو کشور، به شناسایی ظرفیت های موجود جهت ارتقای سطح همکاری های اقتصادی اقدام نمود. به خصوص در بخش های انرژی، فضای، توریسم، حمل و نقل و ترانزیت جاده ای، دو کشور از ظرفیت های خوبی برای توسعه روابط اقتصادی برخوردار می باشند. این در حالیست که هنوز بسیاری عرصه های بالقوه همکاری ایران و روسیه در زمینه صنعت، علوم و فناوری برای دو کشور ناشناخته است. البته دو کشور در حوزه های مختلف نظیر معاملات تسلیحاتی و فن آوری های پیشرفته با یکدیگر مراودات نزدیکی داشته اند. بر این اساس با توجه به آنکه اقتصاد ایران و روسیه در بسیاری از حوزه ها مکمل یکدیگر است و دو کشور می توانند نیازهای همدیگر را در حوزه های کشاورزی، خدماتی، صنعتی و تکنولوژیکی تأمین نمایند. به عنوان مثال، میان ایران و روسیه در حوزه انرژی دست کم پنج زمینه برای همکاری وجود دارد:

1. همکاری در حوزه انرژی اتمی و احداث نیروگاه های هست های جدید در

ایران؛

2. خرید و فروش تجهیزات و فن آوری نفت و گاز و تولید انرژی؛

3. سرمایه‌گذاری مستقیم روسیه در میادین نفتی و گازی ایران؛
 4. همکاری دو و چندجانبه جهت احداث خطوط لوله انتقال انرژی؛
 5. سرمایه‌گذاری و همکاری جهت احداث نیروگاه‌های برق. (Bahman, 2012, p. 51)
- با این اوصاف در شرایط فعلی روسیه می‌تواند یکی از گزینه‌های جدی ایران برای دور زدن و کم‌اثر کردن تحریم‌های آمریکا باشد. در این خصوص ضروری است که روابط دو طرف تحت تأثیر تبلیغات کشورها و رسانه‌های غربی قرار نگیرد و بخش مهمی از معاملات به صورت پنهانی و محرمانه انجام شوند.

(د) توسعه همکاری‌های منطقه‌ای

یکی از ایده‌های مهمی که روسیه طی سال‌های اخیر در حوزه اقتصادی دنبال کرده، مسئله ایجاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا با حضور کشورهای منطقه و حتی فراتر از منطقه بوده است. از نظر روسیه، اتحادیه اوراسیا می‌تواند از یک سو راهی برای اجرای پروژه‌های نوآوری مشترک و افزایش رقابت در توانایی تمام کشورهای حوزه اوراسیا باز کند و از سوی دیگر پاسخگوی نیازهای متقابل کشورهای عضو این اتحادیه و برخی از همسایگان نیز باشد.

بر این اساس هرگونه گسترش همکاری میان جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اوراسیا می‌تواند در شرایط تحریمی به نفع ایران باشد و به فعالیت‌های اقتصادی متقابل میان ایران و کشورهای منطقه تحرک تازه‌ای ببخشد. در این راستا همکاری ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند مزایای قابل توجهی در بر داشته باشد:

1. با توجه به ظرفیت‌های موجود در اتحادیه اوراسیا، گسترش همکاری میان ایران و کشورهای عضو این اتحادیه می‌تواند باعث تنوع بخشی به صادرات و واردات کالاهای مورد نیاز ایران و همچنین دسترسی سریع‌تر و ارزان‌تر به برخی از کالاهایی شود که در حال حاضر تهیه آنها دارای هزینه‌های زیادی است.
2. ایران می‌تواند به بازار کالاهای تولید شده در اتحادیه اوراسیا در سطح

منطقه خاورمیانه مبدل شود. نکته قابل توجه آن است که تبادل کالا میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا شامل کالاهایی با ارزش افزوده بالا است. در واقع مواد خام و انرژی در تبادلات اقتصادی طرفین نقش چندان زیادی ندارند و این امر می تواند سطح مناسبات تجاری میان طرفین را به طور جهشی افزایش دهد. در این راستا ایران می تواند به شریک بزرگ بازرگانی هر یک از کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا تبدیل شود. به عنوان مثال ایران در رابطه با روسیه می تواند به بازار بزرگ فروش ماشین و ماشین آلات، وسایل نقلیه، محصولات فلزی و چوبی تبدیل شود که همگی این کالاها در زمره محصولات با ارزش افزوده بالا محسوب می شوند.

3. اتحادیه اوراسیا می تواند دروازه ورود ایران به منطقه اوراسیا بایند و مناسبات اقتصادی تهران با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز، اروپای شرقی و روسیه را افزایش دهد. بازارهای کشورهای عضو این اتحادیه، بازاری مناسب برای محصولات و کالاهای ایرانی به شمار می روند. در این راستا به ویژه صادرات محصولات کشاورزی از سوی ایران به کشورهای اوراسیایی می تواند مورد توجه قرار گیرد.

3. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی خود می تواند پل اتصال منطقه اوراسیا با خلیج فارس و خاورمیانه عربی باشد. در حال حاضر روسیه و سایر کشورهای منطقه اوراسیا برای تبادل کالاهای اقتصادی خود با کشورهای خاورمیانه مسیر نسبتاً دشواری را می پیمایند و همین امر نیز باعث شده که میزان مبادلات اقتصادی میان این کشورها با یکدیگر بسیار پایین باشد. این در حالیست که ظرفیت های بالقوه ای برای همکاری های اقتصادی میان کشورهای منطقه اوراسیا و کشورهای منطقه خاورمیانه وجود دارد. در این بین جمهوری اسلامی ایران می تواند دروازه ورود و پل اتصال دو منطقه به یکدیگر به شمار آید و از این لحاظ درآمد سرشاری نیز بواسطه حق ترانزیت کسب نماید.

4. با توجه به آنکه ایران یکی از بزرگ‌ترین منابع و تولیدکنندگان نفت و گاز در جهان است و اتحادیه اوراسیا نیز قابلیت‌های چشمگیری در این خصوص دارد، چنانچه همکاری در حوزه انرژی میان طرفین شکل گیرد، این امر می‌تواند تأثیر شگرفی بر بازارهای جهانی بگذارد.

5. افزایش همکاری‌های اقتصادی اتحادیه اوراسیا با ایران می‌تواند موجب پیوستگی جغرافیایی کشورهای نظیر پاکستان و هند به منطقه اوراسیا شود.

6. در درازمدت، الحاق جمهوری اسلامی ایران به اتحادیه گمرکی با توجه به توان و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی، علمی - فنی و دفاعی آن می‌تواند موجب رشد قابل توجه تولید ناخالص ملی کشورهای عضو گردد. (بهمن، 1394، ص 74)

با توجه به موارد فوق، هر نوع همکاری، همگرایی و حتی الحاق جمهوری اسلامی ایران به اتحادیه اوراسیا برای هر دو طرف دارای منافع بیشماری است. به خصوص با توجه به روابط خوب و رو به گسترش ایران با روسیه و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، چنانچه در آینده نزدیک، موافقتنامه تعرفه‌های ترجیحی بین ایران و اتحادیه به امضاء برسد و ایجاد محدوده آزاد تجاری میان طرفین مورد توافق قرار گیرد، می‌توان به گسترش همکاری تجاری و اقتصادی فی‌مابین امیدوار بود و حتی موضوع عضویت ایران در این اتحادیه را در دستور کار قرار داد. نباید از یاد برد که در حال حاضر کشورهای مجاور اتحادیه اوراسیا نظیر هند، ترکیه و چین نیز نسبت به پیوستن به این اتحادیه ابراز تمایل کرده‌اند. از این رو گسترش همکاری و همگرایی میان اتحادیه اوراسیا و ایران می‌تواند ضمن توسعه روابط اقتصادی خارجی با کشورهای منطقه و کم‌اثر کردن تحریم‌های یکجانبه امریکا، گام مؤثری جهت توسعه اقتصادی داخلی نیز به شمار آید. بی‌شک با توجه به نقشی که روسیه در اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارد، پیشبرد بخش مهمی از همکاری‌ها به واسطه رایزنی و مذاکره با مسکو حاصل خواهد شد. از این رو روسیه می‌تواند نقش قابل توجهی در افزایش همکاری‌های

اقتصادی ایران با منطقه اوراسیا ایفا کند.

راهکارهای تقویت روابط ایران و روسیه

به رغم تمام موانع و مشکلاتی که در روابط ایران و روسیه وجود دارد و موانع رشد و توسعه مناسبات دوجانبه شده است، توجه به چند نکته می تواند برخی از موانع و چالش ها را برطرف سازد و موجب همکاری عمیق تهران و مسکو در دوره تحریم ها شود:

الف) توسعه مناسبات اقتصادی

یکی از مهم ترین موانع توسعه روابط ایران و روسیه، عدم آگاهی و شناخت درست از ظرفیت های اقتصادی یکدیگر است. به نحوی که ایرانی ها و روس ها هیچ اطلاع درستی از ظرفیت های اقتصادی یکدیگر ندارند. از این رو کاستی های زیادی در روابط اقتصادی دو کشور وجود دارد و ضروری است تهران و مسکو متناسب با ظرفیت ها و امکانات وسیع اقتصادی خود، برای شناسایی ظرفیت های موجود جهت ارتقای سطح همکاری های اقتصادی اقدام نمایند. به خصوص در بخش های انرژی، فضایی، توریسم و حمل و نقل جاده ای دو کشور از ظرفیت های خوبی برای توسعه روابط اقتصادی برخوردار هستند. در حالی که هنوز بسیاری از عرصه های بالقوه همکاری ایران و روسیه در زمینه صنعت، علوم و فناوری برای دو کشور ناشناخته است. با این اوصاف، توسعه ارتباطات میان بخش های خصوصی و برگزاری نمایشگاه های مشترک برای معرفی توانمندی ها و ظرفیت ها از یک سو و شناسایی نیازمندی های طرف مقابل می تواند گام مهمی برای بهبود این امر تلقی گردد. از سوی دیگر مسئله ای که نباید از آن غافل شد، حمایت دولت و پشتیبانی سیاسی دولت و رایزنی های مربوط به آن است؛ زیرا در توسعه مناسبات اقتصادی ایران و روسیه، برخی امور همچون لغو یا تسهیل صدور روادید، تسهیل در امور بانکی، کاهش تعرفه های گمرکی، ایجاد پروازهای

مستقیم بین شهرها و مناطق مختلف دو کشور و... در زمره صلاحیت و فعالیت های دولت های دو کشور است. بنابراین در گام اول، دولت ها موظف به ایجاد زیرساخت های لازم برای فعالیت بخش خصوصی هستند و اگر این زیرساخت ها شکل نگیرند، نمی توان آمیدی به بهبود روابط اقتصادی ایران و روسیه داشت. همچنین لازم است فضای بدینی که در روابط اقتصادی ایران و روسیه وجود دارد و عمدتاً بر قدیمی و کارآمد نبودن فناوری های روسی تأکید می کند، اصلاح شود.

(ب) افزایش روابط فرهنگی

از مهم ترین ظرفیت های موجود در روابط دو کشور که تاکنون مغفول مانده، می توان به مباحث فرهنگی اشاره نمود. تبادل دانشجوی و استاد میان مراکز علمی و تسهیل رفت و آمدهای اجتماعی جهت شناخت و نزدیکی فرهنگی دو ملت است. هم ایران و هم روسیه، چه به لحاظ پیشینه تاریخی و فرهنگی و چه به لحاظ تشابهات به ویژه در حوزه های مشترک نظیر قفقاز شمالی، ولگای مرکزی و اورال، جاذبه های مهمی برای همدیگر دارند.

با ایجاد اشکال جدید مشارکت و همکاری می توان به پیشرفت قابل توجهی در توسعه روابط دو جانبه به ویژه در حوزه روابط فرهنگی بین دو کشور دست یافت. نه تنها مقامات حکومتی، دیپلمات ها و اعضای کمیسیون بین دولتی همکاری بازرگانی و اقتصادی بلکه اقشار وسیع کارفرمایان، دانشمندان، هنرمندان و محافل اجتماعی باید در این امر مهم شرکت کنند. باید مرکز دوجانبه همکاری فرهنگی را با نمایندگی ها در مسکو و تهران و در شهرهای بزرگ دیگر دو کشور تأسیس کرد.

(ج) جلوگیری از گسترش نفوذ غرب به ویژه آمریکا

علیرغم آنکه فشارهای آمریکا بر روسیه برای قطع همکاری ها با ایران تاکنون

چندان مؤثر نبوده است، اما این مسئله الزاماً به معنای تداوم این وضعیت نیست. به خصوص که آمریکا طی سال‌های گذشته همواره سعی کرده به انحاء مختلف، از ایجاد روابط نزدیک میان ایران و روسیه ممانعت به عمل آورد. زیرا چنین امری می‌تواند منافع ژئوپلیتیکی و امنیتی آمریکا را به خطر اندازد. این در حالیست که بخش مهمی از بی‌تحرکی‌های موجود در همکاری‌های تهران و مسکو در دو دهه اخیر به این واقعیت گره خورده است که هر یکی در بیم و انتظار است که تکلیف روابط دیگری با آمریکا چه خواهد شد. بنابراین، ایران و روسیه باید بنیان‌های موجود و داشته‌های خود برای ایجاد ارتباط را به گرمی تقویت نمایند تا از نقش نیروهای خارجی به ویژه ایالات متحده آمریکا بکاهند.

د) تقویت همکاری‌های امنیتی

عامل تهدید مشترک، ایران و روسیه را برای نخستین بار در طول تاریخ به سوی روابط نظامی گسترده و حتی تشکیل ائتلاف نظامی چهارجانبه با حضور سوریه و عراق سوق داد. به نحوی که اتاق عملیات بغداد با محوریت ایران، روسیه، سوریه، عراق و حزب الله لبنان تشکیل شد و نقش مؤثری در مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی در سطح منطقه ایفا نمود. با این اوصاف همان‌گونه که وجود تهدیدهای مشترک موجب آغاز همکاری‌های نزدیک ایران و روسیه شد، در آینده نیز این عامل می‌تواند نقش مؤثری در تداوم همکاری‌های دو کشور ایفا نماید. به خصوص که در حال حاضر زمینه‌های همکاری‌های امنیتی میان طرفین در یمن، افغانستان، آسیای مرکزی و قفقاز نیز وجود دارد.

و) بی‌توجهی به تبلیغات منفی

روابط ایران و روسیه در ادوار گذشته دائماً تحت تأثیر تبلیغات منفی قرار داشته است. این تبلیغات منفی یا از سوی کشورهای غربی صورت گرفته‌اند و یا توسط جریان‌ها و نخبگان غرب‌گرا در داخل دو کشور ترویج شده‌اند. یکی از نمونه‌های

مهم تبلیغات منفی غرب‌گراها در مورد روابط ایران و روسیه به سیاست‌های نفتی مسکو مرتبط می‌شود که عمدتاً در راستای تضعیف ایران مورد تحلیل و تفسیر قرار می‌گیرد. چنانکه معمولاً به چند دلیل عمده در رسانه‌ها بر منفعت روسیه از اعمال تحریم‌های نفتی علیه ایران تأکید می‌شود:

نخست آنکه، روس‌ها از مدت‌ها پیش بحث کنار گذاشتن طرح کاهش تولید نفت را مطرح کرده‌اند و همین مسئله عاملی شده تا برخی تصور کنند که هدف مسکو از افزایش تولید، پر کردن جای خالی نفت ایران است.

دوم آنکه، سیاست روسیه مبنی بر افزایش تولید با درخواست دونالد ترامپ و سیاست عربستان برای در پیش گرفتن چنین سیاستی همزمان شده است. این مسئله نیز باعث شده که برخی از اتحاد روسیه و عربستان به منظور همسویی با سیاست‌های آمریکا سخن گویند. (Bahman, 2019, p. 39)

با این حال بررسی دقیق‌تر سیاست‌های نفتی روسیه و موقعیت این کشور در بازارهای جهانی حکایت از آن دارند که مباحث فوق با تردیدهای جدی مواجه‌اند. در مورد بحث اول باید توجه داشت که روس‌ها از زمانی که به طرح کاهش تولید نفت پیوستند و همکاری خود با کشورهای عضو اوپک را در این زمینه آغاز کردند، پیگیری چنین سیاستی را در راستای بازگشت قیمت نفت به جایگاه واقعی خود تلقی می‌کردند. در نتیجه هنگامی که بهای نفت در بازارهای جهانی افزایش پیدا کرد، روس‌ها دیگر نیازی به پیگیری این سیاست نمی‌دیدند. به همین دلیل نیز مباحث مختلفی درباره افزایش تولید از سوی مقامات شرکت‌های نفتی روسیه مطرح شد. در مورد بحث دوم نیز همزمانی سیاست افزایش تولید روسیه با درخواست‌های مکرر ترامپ یا سیاسی کردن بازارهای جهانی توسط عربستان سعودی نمی‌تواند الزاماً به معنای همراهی مسکو با این کشورها تلقی شود. در واقع روس‌ها از منطق بازار در تولید و عرضه نفت پیروی می‌کنند و چنین امری به معنای همراهی با عربستان سعودی و آمریکا علیه ایران

نیست. به خصوص که روسیه دیدگاهی متفاوت از امریکا و عربستان سعودی به ایران دارد و همواره خواهان تداوم صادرات نفت ایران بوده است.

ضمن آنکه اگر روسیه قصد اعمال فشار در حوزه نفتی به ایران را داشت، در آخرین نشست اوپک از تداوم طرح تثبیت تولید نفت حمایت نمی‌کرد. از این رو سیاست روسیه در حوزه انرژی نه بر مبنای همکاری با عربستان و نه همراهی با آمریکا است، بلکه روس‌ها در پی منافع خود در سیاست‌های نفتی هستند. چنانکه بررسی وضعیت حاکم بر صنعت نفت روسیه نشان می‌دهد که این کشور طی ده سال گذشته به خاطر آغاز به کار میادین جدید و استفاده از تکنولوژی‌های مدرن، پیوسته سیاست افزایش تولید را پیگیری کرده است.

از سوی دیگر این نکته که روس‌ها با افزایش تولید نفت قصد دارند جای خالی نفت ایران را در بازارهای جهانی پر کنند، به چند دلیل نمی‌تواند صحیح باشد:

نخست آنکه مقاصد صادرات نفت ایران با مقاصد صادرات نفت روسیه متفاوت است. در واقع عمده خریداران نفت روسیه را کشورهای اروپایی و چین تشکیل می‌دهند. این در حالیست که عمده خریداران نفت ایران شامل کشورهای آسیای همچون چین، هند، کره جنوبی و ژاپن می‌شوند. بنابراین اکثر کشورهای که نفت مورد نیاز خود را از ایران تأمین می‌کنند، هیچ گاه در لیست کشورهای که روسیه به آنها نفت صادر می‌کند، حضور نداشته‌اند. در واقع هیچ یک از این کشورها نمی‌توانند نفت ایران را با نفت روسیه جایگزین کنند.

دوم آنکه، بررسی سابقه تاریخی تحریم‌های پیشین علیه ایران نشان می‌دهد که کشورهایی همچون عربستان سعودی، امارات متحده عربی، کویت و قطر جای خالی نفت ایران را پر کرده بودند. در واقع در دور پیشین تحریم‌ها هم روسیه به هیچ وجه از خلأ نفت ایران در بازارهای جهانی منتفع نشده بود. (Bahman, 2019, p. 39)

در نتیجه، بررسی شرایط حاکم بر روابط ایران و روسیه و همچنین سیاست‌های مسکو در حوزه انرژی بیانگر آن است که بر خلاف تمام تبلیغات

صورت گرفته، دو کشور نه تنها هیچ اختلاف نظری با یکدیگر ندارند، بلکه اساساً طرح برخی مسائل همچون اتخاذ سیاست‌های نفتی از سوی روسیه علیه ایران کاملاً نادرست است و بیش از آنکه با واقعیت همخوانی داشته باشد، تبلیغاتی است که در راستای تخریب روابط دو کشور صورت می‌گیرد. به خصوص که تهران و مسکو در دوره تحریم‌های امریکا می‌توانند هم در سرمایه‌گذاری در حوزه‌های نفتی به صورت مشترک وارد همکاری شوند و هم طرح تهاتر نفتی میان خود را مجدداً فعال کنند.

نمونه تبلیغات منفی در حوزه نفتی نشان می‌دهد که رسانه‌ها، نخبگان، جریان‌های سیاسی و کشورهای غربی به شدت در مورد همکاری‌های ایران و روسیه حساس هستند و عمدتاً با پردازش اطلاعات نادرست می‌کوشند بر تفکر تصمیم‌گیران و توده‌های مردم تأثیر بگذارند. از این رو ضروری است که به هیچ وجه در دام تبلیغات منفی گرفتار نشد و رابطه دوجانبه با روسیه را بر مبنای واقعیت‌ها پیش برد.

نتیجه‌گیری

بررسی روابط ایران و روسیه در ابعاد گوناگون بیانگر وجود ظرفیت‌های قابل توجهی برای هر دو کشور است. به نحوی که تهران و مسکو از توسعه روابط دوجانبه خود به خصوص در حوزه‌های اقتصادی می‌توانند به یک میزان بهره‌مند شوند. بی‌شک چنین امری در دوره‌ای که هر دو کشور از سوی ایالات متحده امریکا تحت تحریم‌های اقتصادی قرار گرفته‌اند، بیش از گذشته حائز اهمیت می‌شود. اگرچه ماهیت و نوع تحریم‌های اعمال شده علیه ایران و روسیه متفاوت هستند، اما هر دو کشور به نحوی از این تحریم‌های یکجانبه متضرر شده‌اند. از این رو علاوه بر مواضع مشترک سیاسی در مقابل تحریم‌های یکجانبه و زیاده‌خواهانه آمریکا، دو کشور ایران و روسیه می‌توانند در حوزه‌های اقتصادی نیز به کمک یکدیگر بشتابند و ضمن تأمین بخشی از نیازهای خود، سیاست‌های

تحریمی واشنگتن را نیز بی‌اثر سازند.

در این راستا روسیه به عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای جهان می‌تواند در حوزه‌های مختلف به یاری ایران بشتابد. در واقع زمینه‌های مختلفی همچون انرژی، مبادلات بانکی، تأمین کالاهای استراتژیک و همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای وجود دارند که ورود به آنها هم برای هر دو کشور دارای سودمندی است و هم موجب کاهش اثر تحریم‌ها می‌شود. با این حال به رغم وجود ظرفیت‌ها و فرصت‌های گوناگون، ایران نه در تحریم‌های فعلی و نه در دور پیشین تحریم‌ها هرگز نتوانست به خوبی از فرصت‌ها و ظرفیت‌های روسیه استفاده کند. دلیل اصلی چنین امری به گرایش‌های غرب‌گرایانه در لایه‌های مدیریتی نهادهای تصمیم‌گیر و اجرایی ایران مرتبط می‌شود که یا شناخت درستی از ظرفیت‌های روسیه ندارند و یا همکاری با غرب را به همکاری با کشورهای همچون روسیه ترجیح می‌دهند. از این رو با توجه به خسران‌هایی که چنین دیدگاه‌هایی تاکنون به پیکره اقتصادی ایران در مقابله با تحریم‌ها وارد کرده، ضروری است ضمن اصلاح این رویکرد، همکاری همه‌جانبه‌ای با روسیه در حوزه‌های اقتصادی آغاز شود تا از اتکای یکجانبه به غرب و ساختارها و نهادهای مالی و اقتصادی کشورهای اروپایی و آمریکا کاسته شود.

منابع و مأخذ

- بهمن، شعیب، 1394، آیا اتحادیه اوراسیا معادلات جهانی انرژی را تغییر می‌دهد؟، ماهنامه دیپلماسی انرژی، سال اول، شماره 5، اسفند،

- Bahman. Shuaib, 2012, Iran-Russia Relations Overshadowed by S-300 Dispute, Iran and Eurasia Research Center (IRAS), 20 August,
- Bahman. Shuaib, 2017, Iran-Russia Oil Deal; Mutual Advantages, Iran Petroleum, No. 62, August,
- Bahman. Shuaib, 2019, Iran Oil Sanctions & Russia; Propaganda & Realities, Iran Petroleum, NO. 82, April,
- Bennetts. Marc, 2019, Russia offers Iran sanctions-free oil route to Turkey and Syria, The Times, 30 August
- Iran Daily, 2018, Russia in talks with Iran on using Russian version of SWIFT, Nov 2,
- Reuters, 2019, Russia backs global use of its alternative SWIFT system, 20 March,
- Газета "Коммерсантъ", «Отключение от системы SWIFT было бы для России сродни взрыву атомной бомбы», 2019, №11, 23 января,
- Радио Свобода, 2016 , Россия против санкций в отношении Ирана за испытания ракет, 14 Март,
- РИА "Новости", 2019, Россия считает иранские ракеты средствами сдерживания регионального масштаба, 12 февраля,

